

occupied territories of Crimea and Donbas, as well as territories where there is no Ukrainian mobile connection at the time of the survey. The results are weighted using current data from the State Statistics Service of Ukraine)].

4. *Stratehiya natsional'no-patriotichnoho vykhovannya zatverdzhena Ukazom Prezidenta Ukrainy vid 18 travnya 2019 roku № 286/2019* [The strategy of national and patriotic education was approved by the Decree of the President of Ukraine dated May 18, 2019 No. 286/2019]

5. *Kontseptsiya natsional'no-patriotichnoho vykhovannya v systemi osvity Ukrainy (2015 r.) zatverdzhena nakazom Ministerstva osvity i nauky 16 chervnya 2015 r.* [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine (2015) was approved by the order of the Ministry of Education and Science on June 16, 2015].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЯНЧУК Дмитро Олександрович – викладач

кафедри теорії і методики фізичного виховання факультету фізичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: сутність феномена «готовність майбутніх галузі фізичної культури та спорту до реалізації концепції національно-патріотичного виховання в сучасних умовах».

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

YANCHUK Dmytro Oleksandrovych – is a teacher of the Department of Theory and Methodology of Physical Education, Faculty of Physical Education of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko.

Scientific interests: the essence of the phenomenon «the readiness of the future fields of physical culture and sports to implement the concept of national-patriotic education in modern conditions».

Стаття надійшла до редакції 16.08.2022 р.

УДК 378.017.41

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-241-246

ДЗЮБЕНКО Ірина Анатоліївна –

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри виховних технологій та педагогічної творчості

Уманського державного педагогічного університету

імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6409-0074>

e-mail: dzubenko_i@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Нині в умовах неоголошеної повномасштабної війни, спровокованої Російською Федерацією в Україні, анексії Криму, протизаконних референдумів та приєднання південних областей України, український народ захищає свою незалежність, соборну державність, стверджуючи національну ідею. Відтак, актуалізується проблема визначення й обґрунтування цінностей української нації як центральної умови національної єдності, безпеки й успішного розвитку України.

З огляду на це, системі вітчизняної освіти має бути властива випереджувальна роль у розбудові державності, національній консолідації та у вихованні української політичної нації. За таких обставин нагальним завданням освіти постає громадянське виховання особистості, її громадянської культури, національного самоствердження, що проявляється як усвідомлення себе членом української нації, прагнення до духовно-морального самовдосконалення, відданість Батьківщині, визначається толерантним ставленням до всіх етносів, що становлять український народ, та готовністю солідарно

відстоювати національні інтереси суверенної демократичної Української держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На нашу думку, вагомий внесок у розроблення теоретичних засад формування громадянськості здійснили В. Сухомлинський, П. Ігнатенко, В. Поплужний, Н. Косарева, Л. Крицька та ін.

Площина й вектор розгляду проблеми громадянського виховання у вітчизняній і зарубіжній педагогічній думці постійно змінювалися, залежно від тих соціально-політичних процесів, які відбувалися в суспільстві, політики держави в галузі освіти, все це спонукало до постійного її перегляду, наповнення новим змістом.

Мета – розкрити особливості формування громадянської культури студентської молоді закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка громадянського виховання студентської молоді у вищій школі визначається, передусім особливостями такого типу освітнього закладу в порівнянні з іншими (ліцей, технікум, коледж), а саме, як відзначено в педагогічному словнику «...вища освіта представляє собою сукупність

систематизованих знань і практичних навичок, які дають змогу розв'язати теоретичні та практичні завдання за профілем підготовки... Вища освіта розглядається як система підготовки спеціалістів вищої кваліфікації та здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їхніх покликань, інтересів і здібностей» [16, с. 88].

До специфічних характеристик громадянського виховання в системі вищої освіти відносяться:

- зміст освітньої діяльності, що зумовлює вибір напрямів роботи з формування громадянськості у представників студентської молоді;
- низка завдань, що вирішується в площині закладів вищої освіти;
- функції, що реалізовані закладами вищої освіти в системі громадянського виховання;
- особливість студентського віку, що визначає специфіку та принципи організації громадянського виховання студентів.

Освітня діяльність, що здійснюється у закладі вищої освіти, забезпечує актуалізацію теоретичних знань студентів, спрямовує їх у практичну площину, звертає увагу молодих людей на найбільш гострі соціальні проблеми, формує їхню соціальну зрілість. Освітній процес у вищій школі передбачає формування в студентської молоді громадянської культури, гуманістичного та демократичного світогляду, високих моральних якостей [15].

Перед закладами вищої освіти стоїть завдання формування національної інтелігенції, сприяння збагаченню й оновленню інтелектуального прошарку сучасного суспільства, що представлено молодим поколінням української держави. Оновлення змісту загальноосвітніх, соціально-гуманітарних дисциплін спрямовано на досягнення певної мети, а саме формування в студентської молоді громадянської самосвідомості, патріотизму, правової й економічної грамотності, соціальної активності, загальної культури особистості, що базується на надбаннях української та світової культури. Означені якості у представників студентської молоді необхідно виробляти та розвивати, саме це передбачено Державним стандартом вищої освіти, що розробляється Міністерством освіти і науки України та Науково-методичним центром вищої освіти [13].

Виховання у закладі вищої освіти зумовлено особливостями студентського віку. До ЗВО вступають молоді люди – практично сформовані особистості, ціннісні орієнтації яких піддаються випробуванням в умовах більшої, ніж у закладі середньої освіти, свободи. Організація освітнього процесу створює більше можливостей самостійного

вибору в отриманні знань, професійних навичок, реалізації лідерських якостей, творчих здібностей. Викладачі у процесі діалогу здатні допомогти зробити правильний вибір, співпрацювати й сприяти розвитку громадянськості студентської молоді [17, с. 76].

М. Євтух у науково-педагогічному дослідженні [9] визначив можливості вищої освіти в здійсненні громадянського виховання студентів, застосування яких дозволяє вирішувати широкий спектр питань, пов'язаних із формуванням у студентської молоді громадянської свідомості (почуттів, знань, понять, уявлень, поглядів, переконань, ідеалів, позицій, світогляду), а також громадянської активності, що представлено системою інтересів, орієнтацій, потреб, діяльністю, поведінкою особистості, організацією повсякденного життя, спілкування, праці, навчання й творчості.

Л. Хомич підкреслює, що «...в сучасних умовах розвитку суспільства важливим є забезпечення системи громадянського виховання, метою якого є процеси формування в молоді комплексу громадянських якостей, розуміння належності до свого народу, держави, внутрішньої потреби й готовності відстоювати та захищати її інтереси, реалізувати свій особистісний потенціал на благо зміцнення української держави. Необхідно виховати людину з певним типом соціально зумовленої поведінки, що характеризується набором прав і обов'язків, поважає та дотримується норм і правил співжиття, прийнятих у суспільстві, традицій своїх співвітчизників» [17, с. 355].

Аналіз сучасних українських педагогічних досліджень із проблеми громадянського виховання (І. Бех, М. Боришевський, О. Вишневецький, П. Вербицька, О. Шестопалюк) дав змогу дослідити означений процес з точки зору особливостей його перебігу, а також чинників впливу. Зокрема, у праці І. Беха «Особистісно зорієнтоване виховання» (1998) зазначено, що «...ключовим принципом виховання є принцип ціннісної орієнтації, реалізація якого передбачає залучення молоді до взаємодії з навколишнім світом і сприяння формуванню ціннісних ставлень до цього світу з позицій сучасної культури» [1, с. 14]. Таким чином, у процесі громадянського виховання важливим чинником впливу на формування громадянськості є система ціннісних орієнтацій, що постійно змінюється під натиском тих чи інших чинників, а в сучасних реаліях розвитку суспільства взагалі спостерігається тенденція до їх девальвації.

Таким чином, на процес громадянського виховання молоді впливають різні об'єктивні й суб'єктивні чинники, що, в свою чергу, виступають домінантами організації цього

процесу у вищій школі. Аналіз психолого-педагогічних досліджень дав змогу визначити об'єктивні чинники до яких належать: девальвація загальнолюдських і громадянських цінностей серед молоді, розширення інформаційного простору, виконання різних соціальних ролей; а також суб'єктивні, якими є набуття самостійності, входження в «доросле» життя, критичність, емоційна чутливість, сформованість світогляду, певних переконань, ставлення до подій, що відбуваються в країні.

Нижче, більш детально розкриємо зміст кожного з них.

Для функціонування суспільства було обрано вектор, який є протилежний тому, що існував на теренах України багато століть і був спрямований на такі процеси, як відродження духовності, культури, громадянськості, моралі в молодого покоління.

Розширення інформаційного простору – процес, який відбувається в студентському середовищі за рахунок збільшення обсягу та джерел інформації, а також розширення кола спілкування. Однією з важливих особливостей студентського віку є те, що активна взаємодія з різними соціальними утвореннями суспільства, а також специфіка навчання у закладі вищої освіти створюють для них певні можливості для спілкування, яке характеризується інтенсивністю. Отже, період студентства – це час для самовизначення, інтенсивного спілкування з іншими людьми, прагнення контактувати зі значно ширшим колом друзів і знайомих [14].

Спільна праця сприяє виробленню у студентської молоді таких якостей як згуртованість і колективізм. Процес навчання у закладі вищої освіти передбачає включення молоді в систему соціальних відносин і засвоєння громадянських цінностей.

Вища освіта в інформаційному суспільстві – це середовище інформаційного обміну, який передбачає не лише засвоєння, але й передачу та генерування нової інформації в обмін на отриману, а також продукування знань. У цьому контексті проводиться чітке розмежування понять: знання – це результат пізнання дійсності, що має системне та несуперечливе оформлення й є за характером об'єктивним (незалежним від волі людини); інформація – це відомості будь-якого роду, що часто виражають суб'єктивну думку мовця, можуть бути недостовірними та суперечливими [7].

Вища освіта сприяє становленню громадянина інформаційного суспільства, в якому кожен має можливість отримати оперативну та достовірну інформацію будь-якого виду та призначення за допомогою глобальних інформаційних мереж із будь-якої точки географічного простору; наявна

можливість реалізації миттєвої комунікації як між окремими членами суспільства, так і з державними та суспільними структурами; трансформується діяльність засобів масової інформації, розвивається та інтегрується з інформаційними мережами цифрове телебачення; зникають географічні та політичні кордони держав у межах інформаційних мереж [7].

В юнацький період виявляється «громадянська активність», яку розглядають як процес включення особистості в самостійну діяльність, участь у громадсько-правових процесах, які відбуваються в суспільстві [13]. Студентські роки супроводжуються зміненням мотивації, системи ціннісних орієнтацій, формуванням професійних здібностей, відтак, саме цей період життя стає центральним для становлення характеру й інтелекту, громадянської свідомості у студентів [13].

Важливою складовою громадянської свідомості є моральність особистості, яку утворюють гуманістичні риси, що представляють собою єдність національних і загальнолюдських цінностей, до яких відносяться доброта, увага, чуйність, милосердя, толерантність, совість, чесність, повага, правдивість, працелюбність, справедливість, гідність, терпимість до людей, повага та любов до своїх батьків, роду [11]. Означені вище якості визначають поведінку особистості, її громадянську спрямованість.

Зокрема, М. Боришевський зазначає, що «...громадянська спрямованість є відносно стійкою системою мотивів, яка виникає на основі присвоєння індивідом громадянських цінностей, які стали для нього суб'єктивно значущими і виступають внутрішніми спонуканнями до вияву самоактивності з метою реалізації таких цінностей у процесі життєдіяльності. Отже, громадянська спрямованість є результатом виникнення в індивіда стійкої самоідентифікації зі змістом громадянських цінностей, що є внутрішньою потребою, засобом самоствердження і самореалізації, умовою визначення основних життєвих орієнтирів, сценаріїв» [3, с. 93].

Набуття самостійності, входження в «доросле» життя – це індивідуальний прояв кожного представника студентської молоді. В цей період людина визначає свій майбутній життєвий шлях, оволодіває професією та починає реалізовувати себе в різноманітних галузях життя; самостійно планує свою діяльність і поведінку, активно відтворює самостійність суджень і дій [12].

Критичність – це особливість студентства, як соціальної групи, що знаходить відображення в усіх процесах, у тому числі, громадянському вихованні студентської молоді в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Соціально значущою рисою студентської молоді виступає також напружений пошук сенсу життя, прагнення до нових ідей. Проте, в силу недостатності життєвого досвіду, поверховості в оцінюванні явищ суспільного життя деякі студенти від справедливої критики переходять до критицизму та навіть до нігілізму [13].

Студентський вік – це період становлення моральної зрілості та духовного засвоєння системи цінностей, стабілізація характеру, найбільш активного розвитку етичних і естетичних відчуттів, оволодіння повним комплексом соціальних ролей дорослої людини, серед яких громадянські, професійно-трудова. На думку В. Сухомлинського, це пора «...глибокого осмислення ставлення до навколишнього й до власного життя та діяльності, відчуття повноти і розквіту своїх фізичних і духовних сил, усвідомлення щойно відкритої перспективи духовно багатого, головного смислу життя» [18, с. 25].

Результатом сформованості світогляду, певних переконань молоді є громадянська самосвідомість. Самосвідомість, як вищий рівень розвитку свідомості, є основою формування розумової активності та самостійності особистості в її судженнях і діях. Коротко самосвідомість можна визначити як образ себе та ставлення до себе. Цей образ і ставлення нерозривно пов'язані з прагненням до змінювання себе, самовдосконалення. *Громадянська самосвідомість* – це рівень свідомості, що дає змогу особистості ототожнювати себе з певною державою, бути патріотом [4, с. 234]. Громадянська самосвідомість є показником громадянськості. У становленні громадянськості найважливіше значення має ідентифікація себе як громадянина певної країни. Ідентифікація є двостороннім процесом, в якому індивід не тільки засвоює характерні риси своєї спільноти, але й привносить до неї особистісні властивості, а завдяки цьому впливає на соціальну систему [4, с. 123].

Студентська молодь перебуває в ситуаціях вибору, прийняття важливих рішень у своєму житті, визначення особистих поглядів і переконань щодо цінностей усталених у громадянському суспільстві.

Отже, розкриті вище об'єктивні й суб'єктивні чинники перебігу процесу громадянського виховання сприяють дотриманню певних вимог організації означеного аспекту виховання у вищій школі.

Громадянське виховання студентської молоді є складним процесом, у якому важливе значення мають «...внутрішні й зовнішні, змістові й процесуальні, загальні й конкретні, соціальні та психологічні вияви. Саме тому вища освіта покликана адекватно реагувати на

особливості громадянського виховання студентів, урахувати його закономірності, пропонувати на практиці освітньо-виховні моделі та технології, які б забезпечували системний характер такого процесу. Досвід показує, що директивна модель виховання за таких умов малоефективна, разом із тим вона найбільше поширена у вищій школі. Найефективнішою є модель співпраці й сприяння» [17, с. 76].

Формування громадянськості студентської молоді

На основі вище розглянутої системи, а також визначення сутності поняття «громадянське виховання студентської молоді», яке ми трактуємо як цілеспрямований процес формування громадянськості студентської молоді, що передбачає розвиток громадянської самосвідомості та вироблення громадянської позиції й поведінки особистості, супроводжується підвищенням рівня громадянської культури молоді нами розроблено схему етапів реалізації громадянського виховання студентів ЗВО (рис. 1.1).

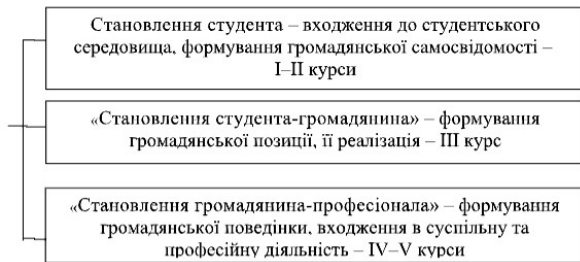

Рис. 1.1. Етапи реалізації громадянського виховання студентів ЗВО

В означеній схемі особливий акцент зроблено на формуванні структурних компонентів громадянськості, а саме: громадянській самосвідомості, позиції й поведінці. Визначеній системі громадянського виховання відповідає структура громадянської культури студентської молоді.

Рис. 1.2. Структура громадянської культури студентської молоді

У дослідженні В. Борисова зазначається, що для реалізації громадянського виховання важливо «...забезпечити поєднання громадянських знань і вмінь, досвід соціально-політичного життя, громадянські якості, усвідомлення демократичних норм та установок поведінки. Всі ці компоненти складають основу громадянської культури

особистості, яка формується в аспекті загальнолюдських, національних надбань і пріоритетів відкритого громадянського суспільства» [2, с. 16].

У статті В. Борисова та С. Борисової «Педагогічні умови підвищення ефективності системи громадянського виховання особистості» громадянську культуру представлено як «...різновид політичної культури, її вищий щабель. Вона передбачає, що суб'єкти політичного процесу в своїй діяльності керуються насамперед інтересами всього суспільства і саме йому підпорядковують свої часткові, корпоративні цілі, що дії цих суб'єктів спрямовуються на дотримання громадянського консенсусу і здійснюються в межах правової держави. Можна вважати, що це політична культура громадянського суспільства, яка передбачає єдність громадянських прав і обов'язків. Громадянська культура визначається не тільки правовими, а й етичними (моральними) чинниками політичної діяльності» [2, с. 17].

Громадянська культура особистості визначається Н. Дерев'янко, як «...інтегральна системна властивість, що характеризується мірою сформованості суспільно-значущих громадянських якостей, набутих у результаті функціонування механізму внутрішньої ціннісно-нормативної регуляції поведінки та зовнішніх громадянських відносин особи в процесі її життєдіяльності та спілкування» [8, с. 10].

Ми розглядаємо громадянську культуру студентської молоді як інтегративне явище, яке містить у собі відповідний синтез понять і відносин, передусім «свобода», «активність», «необхідність», «відповідальність».

Громадянська культура особистості – це сукупність певного світогляду, системи знань і навичок, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність із оптимального задоволення суспільних потреб; зумовлена загальною культурою суспільства власність, яка характеризується особистісними чеснотами, це громадянська свідомість у дії [16, с. 168].

Принципи виховання – вихідні положення, що впливають із закономірностей виховання й визначають загальне спрямування виховного процесу, основні вимоги до його змісту, методики й організації [12, с. 361].

І. Підласий до принципів виховання висунув такі вимоги: обов'язковість, комплексність, рівнозначність [12, с. 361].

У сучасній педагогіці існує різні класифікації принципів виховання. До принципів національного виховання відносяться: виховання у громадянському, національному дусі; гуманізм, демократизм, природовідповідність, діяльнісно-особистісний;

єдності родинного та шкільного виховання, наступність, спадкоємність поколінь [12, с. 363].

Розглянуті принципи тісно пов'язані, взаємодіють, взаємодоповнюють один одного та являють собою головні ідеї, що регулюють, орієнтують і спрямовують виховні впливи з погляду їх змісту, методики й організаційних форм. Вони забезпечують глибоке засвоєння студентами культурно-історичної спадщини українського народу, виховання високоморальної особистості, громадянина й патріота.

Процес громадянського виховання передбачає цілеспрямоване формування в студентської молоді громадянськості й спрямоване на підвищення рівня їх громадянської культури, що відображає психологічні особливості цього віку, характеру, самосвідомості, способу мислення й спрямованості діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, визначені об'єктивні та суб'єктивні чинники впливу на процес громадянського виховання студентської молоді сприяють чіткій організації освітнього процесу у закладі вищої освіти; сприяють формуванню громадянської культури студентської молоді. Усе це визначає специфіку громадянського виховання студентів в освітньому процесі ЗВО, яка зумовлена психологічними особливостями розвитку студентства як соціальної групи й впливає на формування громадянськості у представників студентської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : шляхи реалізації. Рідна школа. 1996. № 7. С. 2–5.
2. Борисов В. Педагогічні умови підвищення ефективності системи громадянського виховання особистості. *Педагогічний альманах*. 2011. № 10. С. 15–18.
3. Боришевський М. Й. Громадянська спрямованість як міра соціальної відповідальності особистості. *Педагогічна та психологічні науки в Україні*. К.: Педагогічна думка, 2007. Т. 3. С. 93–102.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
5. Вербицька П. Понятійний апарат громадянського виховання особистості. *Вісник Житомирського державного університету*: Випуск 43. Педагогічні науки. 2009. С. 39–43.
6. Вишне夫斯基 А. Современное украинское воспитание. Педагогические очерки. Л.: Львовский областной научно-методический институт; Львовское областное педагогическое общество имени Г. Ващенко, 1996. 238 с.
7. Вища освіта в Україні : навч. посіб. за ред. В. Г. Кременя, С. М. Ніколаєнка. К.: Знання, 2005. 327 с.
8. Виховання громадянина : Сутність громадянського виховання [П. Ігнатенко,

В. Поплузний, Н. Косарева, Л. Крицька]. *Шкільна бібліотека*. 2003. № 8. С. 3–19.

9. Свтух М. Б. Організація навчально-виховного процесу у педагогічних навчальних закладах. Енциклопедія освіти. АПНУ гол. ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 613–614.

10. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посібник. К.: Знання, 2005. 486 с.

11. Моральне та громадянське виховання. Х.: Вид. група «Основа»: «Триада+», 2007. 256 с.

12. Оржеховська В. М. Нові підходи до виховання учнів у сучасній школі. Нові технології навчання: наук.-метод. зб. К., 1997. Вип. 19. С. 52–60.

13. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

14. Панчук А. П. Громадянське виховання студентів педагогічних університетів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія та методика виховання». Київ: Інститут проблем виховання НАПН України, 2012. 21 с.

15. Педагогічний словник (за ред. М. Д. Чумаченка). К.: Пед. думка, 2001. 514 с.

16. Психологія: навч. посіб. За наук. ред. О. В. Винославської. Київ, фірма «ІНКOS», 2005. 352 с.

17. Сергієнко В., Костін В. Проблеми виховання студентської молоді. *Вища школа*. 2010. № 7/8. С. 75–79.

18. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. Вибрані твори : [в 5 т.]. К., 1976. Т. 1. 651 с.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (1996). *Osobystisno zoriientovane vykhovannia : shliakhy realizatsii* [Personally oriented education: ways of implementation]. *Ridna shkola*. № 7. S. 2–5.

2. Borysov, V. (2011). *Pedahohichni umovy pidvyshchennia efektyvnosti systemy hromadianskoho vykhovannia osobystosti* [Pedagogical conditions for improving the effectiveness of the civic education system]. *Pedahohichniy almanakh*. № 10. S. 15–18.

3. Boryshevskyi, M. Y. (2007). *Hromadianska spriamovanist yak mira sotsialnoi vidpovidalnosti osobystosti* [Civic orientation as a measure of social responsibility of an individual]. *Pedahohichna ta psykholohichni nauky v Ukraini*. K.: Pedahohichna dumka. T. 3. S. 93–102.

4. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* (2004) [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] [uklad. i holov. red. V. T. Busel]. K., Irpin: VTF «Perun». 1440 s.

5. Verbytska, P. (2009). *Poniatynnyi aparat hromadianskoho vykhovannia osobystosti* [Conceptual apparatus of civil personality education]. *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnogo universytetu: Vypusk 43. Pedahohichni nauky*. S. 39–43.

6. Vyshnevskyi, A. (1996). *Sovremennoe ukraynskoe vospytanye. Psychology* [Modern Ukrainian education. Pedagogical essays]. L.: Lvovskiy oblastnoy nauchno-metodycheskyy ynstitut; Lvovskoe oblastnoe pedahohicheskoe obshchestvo ymeni H. Vashchenko. 238 s.

7. *Vyshcha osvita v Ukraini* (2005) [Higher education in Ukraine]: navch. posib. za red. V. H. Kremenia, S. M. Nikolaienka. K.: Znannia. 327 s.

8. *Vykhovannia hromadianyna : Sutnist hromadianskoho vykhovannia* (2003) [Education of a citizen: The essence of civic education]. P. Ihnatenko, V. Popluzhnyi, N. Kosarieva, L. Krytska. *Shkilna biblioteka*. № 8. S. 3–19.

9. Ievtukh, M. B. (2008). *Orhanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu u pedahohichnykh navchalnykh zakladakh* [Organization of the educational process in pedagogical educational institutions]. *Entsyklopediia osvity*. APNU hol. red. V. H. Kremen. K.: Yurinkom Inter. S. 613–614.

10. Kuzminskyi, A. I. (2007). *Pedahohika vyshchoi shkoly* [Pedagogy of high school]: navch. posibnyk. K.: Znannia.

11. *Moralne ta hromadianske vykhovannia* (2007) [Moral and civic education]. Kh.: Vyd. hrupa «Osnova»: «Triada+». 256 s.

12. Orzhekhovska, V. M. (1997). *Novi pidkhody do vykhovannia uchniv u suchasni shkoli* [New approaches to education of students in a modern school]. *Novi tekhnolohii navchannia: nauk.-metod. zb. K. Vyp. 19*. S. 52–60.

13. Ortynskyi, V. L. (2009). *Pedahohika vyshchoi shkoly* [Pedagogy of high school]: navch. posibnyk dlia studentiv vyshch. navch. zakladiv K.: Tsentru uchbovoi literatury. 472 s.

14. Panchuk, A. P. (2012). *Hromadianske vykhovannia studentiv pedahohichnykh universytetiv u protsesi turystsko-kraieznavchoi diialnosti* [Civic education of students of pedagogical universities in the process of tourism and local history activities]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : 13.00.07 «Teoriia ta metodyka vykhovannia». Kyiv: Instytut problem vykhovannia NAPN Ukrainy. 21 s.

15. *Pedahohichniy slovnyk* (2001) [Pedagogical dictionary]. (za red. M. D. Chumachenka). K.: Ped. dumka. 514 s.

16. *Psykholohiia* (2005) [Psychology]: navch. posib. Za nauk. red. O. V. Vynoslavskoi. Kyiv, firma «ІНКOS». 352 s.

17. Serhiienko, V., Kostin, V. (2010). *Problemy vykhovannia studentskoi molodi* [Problems of education of student youth]. *Vyshcha shkola*. № 7/8. S. 75–79.

18. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoi osobystosti* [Problems of raising a comprehensively developed personality]. *Vybrani tvory* : [v 5 t.]. K. T. 1. 651 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДЗЮБЕНКО Ірина Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри виховних технологій та педагогічної творчості Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: формування громадянської культури студентської молоді закладу вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DZYUBENKO Iryna Anatoliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Educational Technologies and Pedagogical Creativity of Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychnya.

Scientific interests: formation of civic culture of student youth of a higher education institution.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2022 р.